

Tessitori Nóra

Eltávozott közülünk a versmondás legnagyobb művészasszonya. Ugy tudom, ez a kifejezés az Ő nevével kapcsolatban került be először a magyar szóhasználatba. Azelőtt szavaltak, ő verset mondott. Az első világháború után, a húszas évek elején indult el rövid, de termékeny pályája. Mindjárt az első fellépése forradalmat kavart a versmondás terén. Ugy éreztük, valami új történt, valami szent dolog esett meg a verssel, ami eddig nem volt. Varázslatos csoda jelent meg Erdély tájai fölött.

Versmondó asszonynak, majd később a versmondás nagyasszonyának nevezték. Hívták papnőnek, a szép magyar szó ihletett és megszállott papnőjének, megtették a vers apostolának, a művészi szép és a zenévé vált beszéd nagy életrekeltőjének és megérzékeltetőjének. Minden kifejezésben áhítat volt és valami tisztelettel övezett hódolat és öröm.

Miben volt az ő nagy, rendkívüli sikerének titka, hogy mindjárt az első fellépésével meghódította a közönséget? Ne keressük most e titok megfejtését. Minden titok megfejthetetlen csoda. Ez is. Minden bizonynyal a hangjában volt az ereje, és a minden eddigitől elütő természetes versmondásában volt a varázs.

Nem tudom, őrzi-e hangszalag azt a bűvös és csodálatos hangot, ami az övé volt? Azt a csupa zene és trilla versbeszédet? Azt a gyöngyszemek pergését-gyöngyözését mimelő édes patakhangot, mellyel elvarázsolta hallgatóit? Hanem — nagy kár és nagy könnyelműség, hogy elveszni hagytuk nagy kincsünket. Pedig lett volna mód és alkalom a megőrzésre, hiszen itt élt közöttünk utolsó percéig. Ha időnkénti betegsége miatt nem is léphetett fel nagy, fergeteses sikerű előadóesteken (mint régen) és szabadtereken, ahol az ódon templomfalak között a csillagos égbolt volt a kupola. Vagy nem ünnepelhette a verset a természet tág ölén, ahol a kéklő horizont és a zöldellő hegyek koszorúi voltak a falak, ahol hangjába erdőzúgás, patakcsobogás és a madarak koncertdala vegyültek — mondom, ha nem is voltak meg ezek a nagy alkalmak, de megvolt a Színművészeti Főiskola katedrája Vásárhelyen, ahol ő évekig a szép beszéd tanárnője volt. Kár és hiba volt, hogy legalább ott nem fogtuk meg ezt a hangot. Hagytuk elrepülni, mint a madarat, amely többé soha vissza nem jön. Nem siettünk, halogattuk a dolgot, azt hittük, 90 évig él legalább, mint ahogy szeretett volna.

Most összetört a csodahangszer, a százsípú zeneláda elnémult, a hangszalagok megdermedtek, az ajk, mely oly csodásan ejtegette a szavakat, és amely előtt kinyílt minden verseknek titka, kezdve a zord székelly balladától a legmodernebb szabadversekig — örökre csukva.

Szédülten állunk a nagy veszteség előtt.

Aki csak egyszer hallotta ezt a hangot, aki egyetlen verselőadásának volt tanúja, egész életre szóló élményt szerzett.

Hetekig, hónapokig készült egy-egy műsorára. Ilyenkor erdők mélyére, faluk csendjébe húzódott. Távoli völgyeket keresett fel, ahol csak a patakhangok és a madárdalok voltak a társai, és itt gyakorolta a „hangos“ beszédet. És addig nem állott a pódiumra, míg vérévé nem vált a vers. Jól talált életére és munkájára az a verssor, melyet mottóul választott: „Az életemet velem élem, Vers a pirosabbik vérem.“

Mikor Kómvés Kelemen című népballada-előadására készült, magas Déva várához mászott fel, hogy ott, az omló falak között gyűjtsön személyes élményeket. Román Rolland Ara Pacisát a Gyimesi-szoros egyik völgyében, az évszázados fenyők és zord sziklák között tanulta, ahol a bércek visszafelelték neki a szent ígéként ható verssorokat: „Béke! Te mosolyogsz, két szemed csupa könny, nyári szivárvány.“

Hozzám kegyes volt a sors, mert többször részesülhettem abban a nagy boldogságban és szerencsében, hogy áhítatos és alázatos hallgatója lehettem az ő csodás verselőadó művészetének. Sőt egy alkalommal együtt szerepelhettem vele Szolnokon. Este kilenc órára volt kitűzve az előadást megkezdése, ahol nekem is fel kellett olvasnom néhány versemet. Az est megkezdése előtt azonban, nyolc óra tájt óriási nyári zivatar vonult végig a városon. Remegve és kétségbeesve álltunk: mi lesz most? Lesz-e közönség? De kilenc óra előtt hirtelen elállt az eső, és percek alatt zsúfolásig megtelt az előadóterem. A remegés és a szorongás feloldódott, és síró örömbbe és ujjongásba csapott át. Tessitori Nóra egyik legnagyobb és legemlékezetesebb sikerét aratta azon az estén.

Még egy rendkívüli élményben volt részem, midőn Nóra a kosályi kertben, a nagy cseresznyefa alatt mondta el pár Ady-vers után a Reggel és a De különben csend van című versemet.

A kert tele volt madárdallal és rigófüttyel, a madarak megmámorosodva a reggel szépségétől úgy tettek, mintha valóban „19-féle nyelven“ akarnák elmondani tavaszi örömlüket. De Nóra asszony hangja túltett minden madárdalon, és a végén mintha ő maga is megmámorosodott volna a napsugártól, mert a vers befejezése után kacagva és trillázva, mintegy önkívületben — mint a versmondás istennője — végigrohant a gyümölcsfasorok között egészen a drótkerítésig, amelyen túl a mező, a határ következett. Haja kibomlott, arca különös fényben sugárzott, mi pedig feleséggel és kislánnyal megbűvölten álltunk, és éreztük, hogy olyan művészi teljesítménynek voltunk a megélői, amilyenben az életben az embernek kevésszer lehet része.

Most a versmondás „nagy tanárja“ elment, a szónak, a költői mondanivalónak szent, apostoli hitű követe elhallgatott. Mi pedig, akik hallottuk őt jobb idejében, mint különös csodát emlegetjük, aki eljött közénk, erdélyi földre, és aztán elszállt, eltűnt nyomtalanul, csak az emlékeinkben él csodálatos hangja.

Bartalis János

Mint minden színiévad végén, már az új siker-lehetőségekre, a csúfos és csendes bukások elkezdésére, a közönség visszaszerzésére gondolva, színházaink, lapjaink elvégzik számvetésüket — mindenki a maga nézőpontja, színház-eszménye szerint. Évről évre a viták középpontjába kerül a repertoár, ezen belül a romániai magyar dráma részaránya (egyre kevésbé vagyunk csak a statisztikai eredményekre utalva — bár „szakembereink“ jó része még mindig csupán a terv-mutatókhoz, műsor-előírásokhoz és nem a művészi új kereséséhez ragaszkodik!); vitatjuk a modern világszínpadon sikert aratott művek késő vagy túl korai átvételét, a klasszikusok gyér szerepeltetését, az eredeti koncepciót helyettesítő „újrarendezéseket“ s mindennek kapcsán a súlyossá váló rendező-hiányt.

Egy dologról azonban viszonylag ritkán kerül szó: arról, hogyan is gazdálkodunk színészeinkkel. Pedig a színírálatok olvasója s még inkább a bérletelőadások és vendéjjátékok rendszeres nézője meggyőződhet hazai magyar színész-gárdánk tehetségéről (román s újabban magyar filmen is többen bizonyították és bizonyítanak!). A világszerte népszerű felfogás mellett, miszerint a színház = a rendező (s ama másik szerény óhajról sem feledkezve azért meg, hogy a színház maradjon egy kicsit az író gondolatainak a szószéke is!) talán nem ártana feleleveníteni régebbi korok emlékét (Déryné, Kántorné, Egressy Gábor), amikor az emberek a színészért mentek színházba. Mert az igazság az, akár tudomást veszünk róla, akár nem, hogy egy bizonyos fajta „sztár-kultuszra“ nemcsak a sportban, hanem a művészetben is szükségünk van, és ez nem áll szükségképpen ellentétben a szocialista eszmeiséggel; a közönség nagyobbik része ma is inkább színész-kezdenceinek s jóval kevésbé az íróknak vagy a rendezőnek tapsol.

Egyébként fölösleges szembeállítani a színész-színház („sztár-színház“) és mondjuk a gondolati színház lehetőségeit, törekvéseit. Többen szóvá tették például a kolozsvári magyar társulat (nem 1969 tavaszi!) erősen intellektuális beállítottságú játékrendjét, amelyben olyan darabok kerültek szinte egymás után műsorra, mint Az ember tragédiája, a Bűnbeesés után, a Kegyenc, Az Ördög és a Joisten, A király köve. Nos, ebben a valóban nem mindennapi szériában két-három évad alatt László Gerő jó színészből nagy színésszé nőtt, mert alkalmat kapott tehetségét kitűnő szerepekben próbára tenni, mert ezekben a főszerepekben (Adám, Quentin, Valentinianus, Götz, Oidipusz) az emberi élet, hatalom és erkölcs kulcsproblémáival kellett küzdenie, tehát saját intellektusát bizonyíthatta, fejleszthette. (Persze, a részben hasonló szerepek, a felkészülési idő viszonylagos rövidsége veszélyeket is hordozott, s ezt Götzként, Oidipuszként László Gerő nem tudta elkerülni.)

E László Gerő-sorozat mellett örvendő tanúi lehettünk egy Péterffy Gyula-sorozatnak is, ugyanebben a színházban; Bereczky Péter rendezői bizalma Victor Eftimiu Prométheusza után a Băieșu-darab (Megbocsátás) nehéz férfi-főszerepét is erre a fiatal, azelőtt nem sokat bizonyított színészre bízta, hogy aztán a műsoron tartott Tragédia Luciferét is megkaphassa, színháziak és nézők, kritikusok teljes meglegedésére. Szerencsés volt az indulása a nála is fiatalabb Sebők Klárának: elsőéves színésznőként jobbnál jobb szerepekhez jutott (játszhatta a Bűnbeesés után női főszerepét is!), s így vonzó megjelenését

művészi tehetségének néhány bizonyosságával tetézve, ígéretes rajtot vehetett.

Természetesen sem célunk, sem lehetőségünk azonban az előbbiekhez: a Bencke Ferencét, aki rendkívüli képességeit nyúlfarknyi jelenésekben bizonyítani tudja persze, eszközeinek gazdagságát, korszerűségét, ő is olyan nagy feladatokban mutathatja meg maradéktalanul, mint amilyen Mrožek Strip-tease-ében várt rá.

És innen már csak egy lépés, hogy eljussunk ahhoz a művészi élményhez, amely gondolatainkat ebbe az irányba elindította. A Strip-tease-ben ugyanis két színész, Bencke és Szabó Lajos háttorzongató komédiázásának lehetünk tanúi, s kettőjük teljesítménye a sétatéri színpad egyik legrangosabb, legmaibb művészi produkcióját eredményezte. Sajnos, mire Szabó Lajos ezt a szerepet — stúdió-munkaként — megkapta, akkorra már megérelelődött benne az elhatározás, hogy egyelőre más színházhoz szerződik át. Sokan voltunk, mondhatni az egész kolozsvári közönség, akik e legújabb s a régebbi alakításaira emlékezve, szerettük volna lebeszélni a távozásról. A vitát aztán Szabó Lajossal és Szabó Lajos körül — egyúttal színész-gazdálkodásunk felelőtlenségére figyelmeztetve — a temesvári együttes Pinter-előadása, A gondnok döntötte el. Mert a színész számára elsődleges az értelmes munka, a nagy feladat lehet. És Szabó Lajos, annyi évi szürkébb, tehetsége-alatti alakítás után, konfirmálta a Strip-tease-ben mutatott művészi lehetőségeit. Volt olyan kritikus, aki az utóbbi húsz-huszonöt év romániai magyar színjátszásának egészében értékelte maradandónak Szabó Lajos Daviesét — s a kritikus valószínűleg nem túlzott. Hiszen gondoljuk csak el, a nem túlságosan jó hírű temesvári magyar társulat előadása mint egész az 1968—69-es évad egyik legnagyobb művészi sikere volt, országosan. A tény föltehetőleg nem változtat a színház érdemi besorolásán, de a három szereplő (Fábián Ferenc, Sinka Károly és Szabó Lajos) külön-külön és együttesen ráébredhetett: színész kell a színházhoz. (Ilyen darabban elég három — a temesváriak szerencséjére.)

De nyilván rendező is kell, s az együttesnek ebben is szerencséje volt — Taub János személyében olyan vendéget hívhattak meg, akinek van tapasztalata a vígjátékban, s van érzéke az abszurdhoz. Mert különös keverék ez a Harold Pinter-mű, furcsa XX. századi „éjjeli menedékhely“, amelyben Gorkij naturalizmusa-realizmusa csakúgy továbbél, mint ahogy jelentkezik a modern, „civilizált“ világ abszurditása. Még a jobbra, szebbre vágyó, kallódó figurák is Gorkijt juttatják eszünkbe. Bonyolult tehát rendező és színész feladata, a hagyományos eszköztárt kell megtoldani mai művészi kifejezőeszközökkel. Szabó Lajoséknak sikerült. Helyenként ugyan a szöveg kissé hosszúnak tűnt (hazai szerzők, nyugalom tehát, világsikerű műben is előfordul az ilyesmi!), s a rendezés a darab eszmeiségének érdekében a szüneteket talán túlhangsúlyozta, mégis remek szórakozásban volt részünk — és nem önfeledten neveltünk.

A legapróbb részletek pontos kidolgozása emelte erre a hőfokra a temesváriak Gondnokát s benne — Fábián Ferenc s részben Sinka Károly alakítása mellett — Szabó Lajos játékát. Davies egyszerre volt szánalmas és visszataszító, mindenki lábkapocája, és már talajt érezve a talpa alatt, bizalmaskodó, pöffeteg ingyenélő. Igazán nem joviális, mint egyik bírálója írta, hanem a kor kitermelte különös nagyvárosi embertípus, aki azonban megsejtetett valamit általában az emberi természetből. Az előadás elején fulladt hajszoltsága után a szoba szemtelen birtokbavétele (a fekvőhely keresése, a cipő kiköve-

lése) nemcsak naturális jellemzése volt a figurának, hanem az emberről gyűjtött tapasztalatok kifejezése. Amit a Strip-tease-ben érzékeltünk az emberi kiszolgáltatottságból, az itt konkrétábbá, teljesebbé vált — a jó és rossz ösztönökről, a realitásról és a veszélyekről kaptunk elgondolkoztató képet.

Egy színész más színházhoz szerződött — egy lehetőség valósággá vált. Nem történt semmi jóvátehetetlen, semmi rendkívüli. Érdemes volna azonban számbavenni mindenütt színházaink és színészeink igazi potenciálját.

Kántor Lajos

Bábművészetünk nagykorúsodása

Mint a népmesékben a jó és rossz szellemek — hogy stilszerű hasonlattal éljünk — a bábjátékot kemény próbák elé állították az előttünk járó századok. Különösen a mi tájainkon vetett ismételten gáncsot az ősi művészetnek a meg nem értés, a finom lelkű sznobság, a hatalmasok úri gyanakvása és féjelme. A műfaj története ezredéveket ölel át, de lényegében csak századunk — a csodás huszadik század — emelte ki az árvaságból, az ekhós szekerek és a vásári pódiumok világából, hogy hivatalosan is gyermekévé fogadja, hogy optimális feltételeket teremtsen ereje, szépsége, rendkívüli képességei minél maradéktalanabb megmutatására, hogy illőn megünnepelje és megjutalmazza első sikereit, ígéretes lépéseit...

Igaz, a bábművészet máig sem emelkedett ki teljesen nálunk a Hamupipőke-sorsból, a régi és újabb előítéletek afféle „vizhordó“-szerepre kárhoztatják a művészetek családjában. Még sokunk keze rádáll a legyintésre, ha valahol a bábművészetre terelődik a szó. Lapjaink elfelejtenek bábszínházaink munkájára figyelni — pedig ugyancsak akadna házuk táján bírálni és dicsérni való —, legfeljebb a jelentősebb bemutatók kapcsán tudnak le valamicskét növekvő adósságukból egy-egy jegyzetecske közlésével. Nem gondoltunk még a bábos-utánpótlás képzésének intézményes biztosítására. Ez ideig nem vállalkozott senki nálunk e múzsa nélküli művészet esztétikájának megírására, azoknak a rokoni szálaknak a felfedésére, amelyek a színházhoz, a képzőművészetekhez, a zenéhez, a tánchoz, a filmhez, a televízióhoz kötik.

A nemzetközi szakirodalomban is vita folyik arról, hogy a bábszínházat a képzőművészetek vagy a színjátszás körébe kell sorolni, vagy önálló, a maga sajátos törvényei szerint élő és fejlődő művészeti ágként kell meghatározni és elemezni. Mi ez utóbbira hajlunk. Név szerint színház, de lényegében több is annál: mások az eszközei és a lehetőségei, más a dramaturgiája. A „nagy színpadok“ csak most teszik az első tapogatózó lépéseket a „totális színház“ megvalósítása felé, a bábjátéknak ellenben ez a totalitás a lényege. A színészi szó, az irodalmi szöveg, a megtervezett bábok és díszletek mellett igényli a megfelelő, a színpadi eseményekhez szervesen kapcsolódó kísérőzenét, s gyakran hívja segítségül a vetített képet, a táncot, a pantomímet. A képzőművészek — főleg a kinetikusok — montázsokkal és mozgó elemeket alkalmazó kompozíciókkal kísérleteznek. A bábjáték szinte minden egyes képe ilyen mozgó elevenségű kompozíció. A modern zene a színek, a lát-

hatóság felé keres kapcsolatokat — a bábszínpad természetes módon élt és él ezzel a lehetőséggel. A bábművészet modernsége, maisága jellegéből, lehetőségeinek gazdagságából fakad, amelyet szüntelenül tud gyarapítani és árnyalni. A bábok mesés világában az abszurditásnak éppúgy helye van, mint az oldott líraiságnak, a lényegre törő stilizáltságnak éppúgy, mint a hagyománytisztelőnek; a könnyű játékosággal megférnek a veretes filozófiai tartalmak, miként a direkt szatírával a szimbolikus áttételek. Rendkívüli lehetőségei a bábjátékot a többi művészeti ágnál némiképpen előnyösebb helyzetbe hozzák, amelyet még nem tudnak vagy nem mernek báb-szakembereink a végletekig kihasználni... Mindenesetre egyre jogosabbá és megalapozottabbá válik a pár éve elhunyt jeles angol színházi szakember, Edward Gordon Craig kérdése: vajon egy még beláthatatlan korban nem a báb lesz a legszebb művészeti vágyak és elgondolások leghűségesebb kifejezőeszköze?

Divattá vált, hogy csak „alkalmakkor“ írjunk egyes dolgokról. Meg kell vallanom, hogy a fenti hadakozás megírására is néhány aktuális esemény készítetett. Májusban múlt ugyanis negyven esztendeje annak, hogy Prágában megalakult az UNIMA, a bábosok nemzetközi szövetsége. A szervezet alapszabályzata törvényként szögezi le többek között a következőket: „Az UNIMA egyesíti a világ minden bábosát. Akik a bábszínházat olyan művészetnek tekintik, amely arra hivatott, hogy közelebb hozzon egymáshoz minden országot, olyan művészetnek, amely egyaránt szól a gyerekekhez és a felnőttekhez. Az UNIMA tagjai művészetüket a világbéke szolgálatába állítják.“ A nemzetközi szervezet négyévtizedes története során a megtorpanások és nehézségek ellenére — lényegében ennek a nemes célkitűzésnek a megvalósításán dolgozott. Ezt szolgálták a védnöksége alatt megrendezett fesztiválok, szimpozionok, művészcserek, a kezdeményezésére megjelent szakkiadványok. De nem szűkölködik eseményekben a hazai évfordulós naptár sem. Április második felében ünnepelte fennállásának huszadik évfordulóját a marosvásárhelyi és a temesvári bábszínház. Oszszel üli meg állami együttessé válásának kétévtizedes jubileumát a fővárosi Tündérbica-színház. S mindezen túl: júniusban tartották Konstancán a bábszínházak országos fesztiválját. Valamennyi esemény külön-külön és együtt kitűnő alkalmat teremt a felmérésre, az értékelésre, az eredmények nyugtázására, az újszerű törekvések kitapintására és válaszására.

Húsz esztendő valójában nem nagy idő, de a hazai bábművészet viszonylatában az utóbbi két évtizednek óriási jelentősége van. Nemcsak az történt, hogy a vásári bábjátékok népszerű hősei — Paprika Jancsi és Vasilache — nagyobb városainkban méltó otthonra leltek, hanem annál sokkal több: bábművészetünk — talán mert a gyér hagyományok nem gátolták ebben — óriási léptekkel futotta be azt az utat, amely a kezdeti naturalizmustól, az esetlen botladozásoktól a korszerűen modern, nemzetközi rangra és elismerésre számot tartó előadásokig vezetett. Örömmel kell azt is megállapítanunk, hogy a kimutatható közös jegyeken túl szinte mind a tizenkilenc bábszínháznak jól meghatározott egyénisége van, vagy legalábbis törekszik annak kialakítására. Elég párhuzamot vonni, mondjuk, a marosvásárhelyi és a temesvári együttesek munkája között. Mindkét társulatot a hazai bábmozgalmak legjobbjai sorában tudják a szakemberek, de kétévtizedes történetük bizonyítja, hogy más-más úton jutottak oda, s eltérő törekvéseket és célokat követve őrzik rangos helyüket.

A marosvásárhelyiek inkább a modern fogantatású kísérletezésre hajlanak, az avantgarde-törekvések érvényesítésére, jelrendszerének felhasználására, az ötlethalmozásra, a mértéktartóan merész stilizáltságra. S ezzel teljes mértékben összeegyeztethető az a repertoár, amelyben a folklór-ihletésű mesefeldolgozások, a bábszínpadra átirított irodalmi művek, a revüizű modern mesék és az éles társadalmi szatírák egyként helyet találnak. Antal Pál rendező érdeme — a megalakulás óta tagja az együttesnek —, hogy ezt a könnyed, a legváltozatosabb scenikai megoldásokat lehetővé tevő, szívet és fantáziát megmozgató stílust az együttes sajátjává tette. Az út járhatóságát olyan mérföldkövek garantálják, mint a János vitéz, a Toldi, a Bajor-paródiák, a Zsiványkaland, az Ördögűző tarisznya, hogy csak néhányat emeljünk ki a húsz év sikereinek sorából.

A temesváriak a román népi hagyományok őrzésére és felelevenítésére vállalkoztak. Ez érvényesül nemcsak a repertoár összeállításában, hanem a játékként is, mint a díszletek és a bábok tervezésében. Ez a népi ihletettség hatja át a műsorra tűzött feldolgozások színpadi megjelenítését is. A túlzott hagyománytisztelet kétségtelenül magában hordja az egyoldalúvá válás veszélyét, ami a temesvári bábszínház művészi profiljára is már árnyékot vet. De az eddigi sikerek ugyanakkor igazolják Florica Teodoru igazgató-rendező törekvéseinek helyességét.

Bábszínházaink kétségtelenül nagykorúvá váltak: felnőtt módon szolgálnak a bábok művészetét, amely velük együtt és általuk vált nagykorúvá, elismertté. Még rááll a kezünk a legyintésre... Itt az ideje, hogy leszokjunk róla, s figyeljünk arra a művészetre, amelyet századunk gyermekévé fogadott. S különösen az írókra várnak nemes feladatok. Ha évekkkel ezelőtt a hazai dráma hiánya miatt siránkoztunk, most a bábjátékok ügyében húznánk meg a vészharangot. Nem akarunk itt Gerhard Hauptmann és Federico García Lorca példájára hivatkozni, csupán arra emlékeztetnénk, hogy Fux Pál, Hal-ler József, Ambrus Imre, Jeczáné Bíró Klára művészetéről nehezen lehetne szólni anélkül, hogy meg ne említenők termékeny kapcsolatukat a bábszínházzal. Egyik írónkról sem mondhatjuk, sajnós, ugyanezt. Nem ártana, ha kritikusaink is minél előbb legyőznék közömbösségüket a műfajjal szemben... Tegyük meg mindent, hogy a sokszor próbára tett „harmadik fiú” — a báb-művészet — végre nálunk is férfisorba kerüljön.

Szekernyés János

Kozma István:
Virágok